

Conservarea patrimoniului industrial. Mori din județul Satu Mare

Diana Kinces, Gheorghina Olariu

De la zdrobirea semințelor între două pietre, la moara sistematică de azi, omenirea a parcurs un drum lung, marcat prin numeroase etape de tranziție. Morăritul e menționat în țara noastră încă din 1247 în Diploma Cavalerilor Ioaniți, desigur sub forma morilor de apă ce sunt pomenite și în documentele moldovene de la începutul secolului al XVI-lea¹.

Morile de apă au avut o mare dezvoltare în trecut, răspândirea lor fiind strâns legată de existența apelor repezi de munte care le furnizau forța necesară funcționării.

În secolul al XIX-lea morăritul era în floare. La începutul secolului al XX-lea se produc o serie de schimbări radicale. Apar morile cu aburi, cu care morile cu apă nu pot concura, ele fiind nevoite să fabrice produse secundare, și astfel asistăm, încetul cu încetul, la căderea și dispariția lor.

Morile folosind puterea vântului sau a apei și într-o mai mică măsură cele industriale apărute începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea sunt cele mai caracteristice și originale exemple de instalații tehnice populare.

Aceste mărturii valoroase ale patrimoniului industrial reprezintă un segment semnificativ al patrimoniului cultural național. Privatizări rapide, situația economică precară a proprietarilor, sau chiar perioadele de avânt economic reprezintă conjuncturi de natură să favorizeze demolări, casări, distrugerii rapide de patrimoniu valoros clasat sau încă nereperat. În aceeași categorie intră și morile, indiferent de natura sau modul lor de funcționare.

Muzeul Județean Satu Mare a demarat la începutul anului 2008 un program pentru salvarea patrimoniului industrial de pe teritoriul județului Satu Mare propunându-și într-o primă etapă identificarea, inventarierea, fotografierea și realizarea de CD-uri, precum și publicarea unor studii privind protejarea și valorificarea acestui patrimoniu, urgențe de salvare, propuneri de clasare, pentru câteva obiective reprezentative pentru dezvoltarea industrială a județului Satu Mare.

Digitalizarea surselor de natură fotografică și scrisă, includerea lor într-o bază de date, este eficientă ca mod de salvare a patrimoniului industrial mobil și imobil aflat într-o stare precară de conservare, în condițiile atât ale unei explozii a pieței patrimoniului „invadate” de valori industriale produse uneori cu doar câteva decenii în urmă, cât și ale pericolului distrugerii în contemporan a industriilor martor, depășite tehnic și considerate desuete.

Prin intermediul cercetărilor de teren realizate pe teritoriul județului Satu Mare până în prezent au fost identificate o serie de obiective industriale de o relativă importanță în vederea realizării unei evidențe cât mai precise a acestor categorii de bunuri culturale. Cea mare pondere o au morile. Acestea erau prezente în majoritatea comunelor, sau exista cel puțin o moară pentru mai multe sate. Astăzi cele mai multe dintre ele sunt neîntreținute și părăsite, lăsate în paragină.

În trecut morile aveau o capacitate mai mică de producție și erau în general construite în comun de mai multe rude sau vecini care puteau beneficia de produsele măcinate, fără a fi nevoiți să se deplaseze în localități vecine mai mult sau mai puțin apropiate pentru a-și măcina cerealele necesare pentru alimentația lor sau a animalelor. Mai apoi apar morile construite de diferiți grofi sau conți care aveau resursele necesare întreținerii unor astfel de mori și care deserveau întreaga comunitate de pe domeniul respectiv. Începând cu secolul al XX-lea și în special spre mijlocul secolului încep să fie construite mori de o capacitate mult mai mare, mori care de cele mai multe ori se vor afla în proprietatea statului.

În mori se măcinau secară, orz, ovăz, porumb, grâu etc. Se putea scoate o singură varietate de făină. Orzul și ovăzul erau râșnite pentru animale, pentru porci se măcina mai mărunt și mai moale, ca să se poată prepara apoi o zeamă mai lăptoasă. Făina pentru pâine era măcinată după tăiatul (frecatul)

¹ Valentina Bușilă, G. Lazăr, *Câteva date noi cu privire la studiul morilor de vânt din Dobrogea* în „Anuarul comunicărilor de conservare și restaurare”, București, 1964

pietrei. După făina pentru pâine se măcina porumbul. Boabele de măcinat trebuiau să fie uscate 40 – 50%. Erau cazuri când datorită umidității grăunțelor, pietrele de moară se lipieau și moara se oprea.

Cea mai mare moară din județ din perioada comunistă a fost cea din orașul **Tășnad**, moară care azi nu mai funcționează, întreg sistemul și toate utilajele fiind într-o stare de degradare avansată, devenind probabil în cel mai scurt timp neutilizabile și materie primă pentru reciclare. Moara aparținea de Mobipan Satu Mare și producea în medie 200 – 240 de tone/zi. Se întinde pe o suprafață de aproximativ 2 ha. O altă moară am găsit tot la Tășnad, de data asta în stare de funcționare încă. Moara a fost construită cel mai probabil la începutul anilor 1900. Are grinzi metalice care sunt dateate (GYOSGYOR 1897). Se numea Moara lui Zongoth și de câțiva ani este din nou cunoscută în zonă și funcționează sub același nume, fiind în proprietatea moștenitorilor celor care au înființat-o. La început moara funcționa cu cărbune și acest lucru este demonstrat de cantitatea mare de cenușă depozitată în grădina din spatele morii dar și de acoperișul afumat exagerat în interior. Mai apoi a început să funcționeze cu motor. Utilajele cele mai vechi sunt cumpărate din Ungaria iar unele mai recente sunt fabricate în România. Utilajele folosite datează din perioada înființării morii, procedeul de măcinare fiind cel tradițional. Tot în cadrul morii a funcționat și o presă de ulei, dar astăzi este nefuncționabilă. Se păstrează, dar datorită evoluției tehnice a prelucrării semințelor de floarea soarelui aceasta nu-și mai găsește utilitatea practică. O altă moară am găsit la **Acăș**. Aceasta a fost înființată în secolul al XIX-lea, având utilaje care datează din anul 1909 fabricate la Budapesta. Este construită din cărămidă dar legate cu mortar pe bază de var, un procedeu destul de neobișnuit, puternic deteriorată, aceasta a funcționat inițial pe apă, apoi pe motorină și mai târziu pe curent. Deși având o capacitate destul de mare, moara a fost abandonată, utilajele fiind pur și simplu neutilizate. Moara veche de la **Săcășeni** are o vechime de aproximativ 130 de ani, este confecționată din cărămidă și vâioage și acum se folosește ca fabrică de mobilă și fierărie. Nu se mai păstrează din utilajele pentru morărit cu excepția pietrelor de moară. Tot la Săcășeni mai există o moară în stare de funcționare, dar datată relativ recent. La **Santău** există o moară care funcționează o dată pe săptămână și anume în fiecare miercuri. Și la **Chereușa** există o moară, pusă în funcțiune relativ recent și care funcționează mai mult la cerere. Moara de la **Carei** a fost înființată în perioada interbelică. Este în stare de funcționare. La **Valea Seacă** am găsit o moară datând de la începutul secolului al XX-lea, care azi nu mai funcționează fiind chiar în pericol de a fi complet dezansamblată și vândută pe bucăți ca material reciclabil. Moara de grâu din **Batarci** este încă în stare de funcționare, a fost construită din piatră la începutul secolului al XX-lea. Utilajele vechi datează din anii 1940, ele au fost însă schimbate cu utilaje mai noi din anii 1990. La **Hodod** moara înființată în perioada interbelică a fost și ea părăsită. Deasemenea la **Giorocuta** și la **Dobra** au existat mori care funcționau deja înainte de război dar acum nu mai sunt în stare de funcționare. La **Beltiug** există o moară pe aburi care datează de la începutul secolului al XX-lea, construită din cărămidă și încă în stare de funcționare. Moara de la **Supuru de Jos** datată undeva între cele două războaie mondiale a ars.

La **Tiream** a mai existat o moară cu aburi, care era în proprietatea familiei Karolyi și funcționează din anul 1925. La **Orașu Nou** funcționa încă de la începutul secolului al XX-lea o moară cu 4 roți. În hotarul satului **Bixad** au funcționat două mori cu aburi numite Pinkasz și Zarda dar care în prezent nu se mai păstrează. Mori cu aburi au mai existat la: **Socond, Bercu, Livada, Ghenci, Boghiș**. În localitatea **Ardud** se știe că a existat o moară cu aburi cu cilindru care a aparținut lui Karolyi Lajos, în prezent aceasta numai funcționează. La **Atea**, în hotarul satului, în cătunul numit Pal (Paul) a funcționat o moară cu aburi, în prezent nu se mai păstrează. La **Domănești** și **Andrid** au funcționat mori cu motor Diesel.

Un exemplar minunat de păstrare a vechilor tradiții populare în domeniul tehnologiei îl constituie și moara de apă din **Cămârzana**, situată în cea mai nordică localitate a Țării Oașului, într-o zonă de protecție culturală. Aceasta există de mai bine 200 de ani și se află în stare de funcționare și în prezent. Moara aparține lui Văsălie Ion din Cămârzana. Sătenii sunt în continuare mulțumiți de făina de grâu și porumb obținută în urma procesului de măcinare. Proprietarul ne-a spus că a moștenit moara, dar are mari greutăți cu asigurarea pieselor de schimb și viitorul morii este incert. În județ au mai existat mori de apă la **Racșa** și **Bixad**. Muzeul din **Negrești** are o moară funcțională, dar oamenii merg tot mai rar să macine.

Identificarea și marcarea acestor mărturii de tehnică populară și industrială constituie un prim pas pentru conservarea acestor obiective industriale aflate într-un real pericol de distrugere și pierdere atât a ansamblurilor în sine cât și a informațiilor de natură tehnologică referitoare la modul de funcționare al acestora.

Protecția legală, asigurată în momentul de față prin Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice și Legea 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, se referă la obiectivele clasate și are, chiar și pentru acestea, o eficiență relativă întrucât în domeniul industrial primează reglementările economice. Ori aceste obiective de importanță istorică sunt neclasate, aflându-se pe punctul de a deveni doar acele obiective care au existat cândva, pierzându-se și uitându-se treptat.

În concluzie, valoarea ridicată, europeană, a patrimoniului industrial românesc, mobil sau imobil, situația de risc în care se găsește acesta, precum și eficiența mai mult decât relativă a protecției sale justifică necesitatea intervențiilor de inventariere, clasare și salvare care nu pot fi desfășurate decât în condițiile unor reglementări legale specifice.

The conservation of industrial patrimony.

Mills from Satu Mare county.

Abstract

Satu Mare County Museum began in early 2008 a program to save the industrial heritage of the territory of Satu Mare county and offering in first step identifying, inventorying, photographing and making CDs and publication of studies on the protection and exploiting this heritage, emergency rescue, proposals ranking for a few representative targets for industrial development of Satu Mare county.

Through field research conducted in the territory of Satu Mare until now have been detected a large number of mills of various types: water mills, steam mills, die motor etc. They were present in most municipalities, or at least there was a mill for several villages. Today most of them are unkept and abandoned, left to waste.

The amount raised, European, the Romanian industrial heritage, mobile or immobile, the risk that it finds, and efficiency rather than relative of its protection justify the interventions need to its inventory, rating and rescue that can not be carried out only under the conditions of specific legal regulations.

moara din Tășnad

moara mică din Tășnad

moara din Acăș

moara din Cămârzana